EamChristus suspicionem remouet, dicens se nō ex A Philippo, nec ex alio quopiam, sed ex sese ipsum cognouisse, idq; probat dum ea illi secreta patefacit, quæ neque Philippus, neq; alius quisquam præter ipsum Nathanaelem sciret, fuisse eum sub ficu, antequā cū Philippus vocaret. Quod dicit: *Cum esses sub ficu*, Chrysost. & Theophylact. sic intelligunt, quasi Philippus Nathanaelem sub ficu repererit, inibique cum eo de Christo fuerit collocutus; idq; nunc illi Christus declaret. Melius meo iudicio sentit Cyrillus, & August. serm. 40. de verbis Domini, & quia alias Chrysostomum sequi solet Euthymius, non fuisse Nathanaelem à Philippo sub ficu repertum: sed antequam cū Philippus inueniret, sub ficu fuisse solum, vbi neque Philippus, nec alius quispiam eum vidisset. Propter- B ea enim confessus est Nathanael Christum Filiū esse Dei, quia viderat se absentem in loco abdito, ac solo, vbi nemo præter Deum videre potuisset. Alia quædā interpretatio quę vulgo increbuit, & Augustinum, & Bedam hoc in loco auctorem habet, bella quidem, sed allegorica est, ficum Adami peccatum significare. *Audite*, inquit Augustinus, *fratres mei; inuenimus arborē fici maledictam, quia sola folia habuit, & fructum non habuit. In origine humani generis Adam & Eua cum peccassent, de foliis ficulneis succinctoria sibi fecerunt. Folia ergo ficulnea intelliguntur peccata. Erat autem Nathanael sub arbore fici, tanquam sub vmbra mortis. Vidit eum Dominus, de quo dictum est, qui sedebant in vmbra mortis, lumē ortum est.* Similis est illa Gregorij libro 18. Moralium c. 20. *Cum esses sub ficu, vidi te, id est, positum te sub vmbra legis elegi*; vide C te enim in scripturis aliquando idem esse quod eligere. Illud non negligendum cur Christus dixerit, *vidi te*, potius quàm, noui te? Non solum, vt opinor, vt certam, & euidentem significaret cognitionem, qualis est oculorum; sed etiam vt ad secretum alluderet locum, vbi putabat, Nathanael se à nemine videri posse. Quærere quid Nathanael sub ficu egerit, nescio an satis moderati sit ingenij.

Tract. 7.
Allegorica ficus expositio.
Gen. 3.7.
Isa. 9.2.

49. *Respondet ei Nathanael, & ait. Rabbi, tu es filius Dei, tu es Rex Israel.*] Rectè Ammonius Presbyter adnotauit, valde fuisse ad fidē maturū Nathanaelem, qui ad vnum tantum Christi verbum filium eum Dei confessus fuerit. Quanquam & magnitudini miraculi, vt Cyrillus, & Augustinus faciunt, tribuit quod tam fa- D cile crediderit. Declarauerat enim illi Christus, quæ vnus scire poterat Deus. Comparant Augustin. tract. 7. Chrysost. hom. 20. Theophylact. & Euthym. cum Petro Nathanaelem, quod tantum hic in fide momēto temporis, quātum ille post multos annos, post tot visa miracula profecisse videatur. Diuersa tamen sunt opinione. Nam Chrysost. quidem, Theophylact. & Euthym. existimant verbis idem; sensu maius quiddam Petrum, quam Nathanaelem de Christo cōfessum fuisse. Nam Petrum quidem cum dixit: *Tu es Christus filius Dei viui*, filium Dei verum, ac naturalem: Nathanaelem non naturalem, sed adoptiuum intelle- E xisse. Ideo Christum Petro respondisse: *Beatus es Simon Bar-Iona*; Nathanaeli vero nihil tale respondisse. Libentius aliis assentior auctoribus, qui Nathanaelem putant verum, ac naturalem, Dei filium esse confessum, Cyrillo, August. & Ammonio. Cur n. hoc illi nō tribuamus? Primum ratio ipsa postulat, vt eis confessionem in meliorem sensum interpretemur, cum peiorem habere non constet. Hic autem est melior, vt eū naturalem Dei filiū credamus intellexisse. Deinde ratio, quæ confessionem ab eo illam expressit, non solum probabat Christum esse verum iustum; sed etiam esse verum filium Dei, quia ea indicauerat, quæ solus scire poterat Deus. Prętereа verba ipsa natura sua hoc significant. Nam eo ipso, quod Christus simpliciter filius Dei appellatur, verus Dei filius esse intelligendus est, vt frequenter aduersus Arianos Catholici disputabant. Accedit, quod ad nomen filij, sicut ad nomē Regis Græcum articulum adiunxit. Quemadmodū ergo non intelligit quemlibet Regem Israel, sed illū singularem regem Messiam; ita non qualemcunque, sed illum vnicum, & naturalem filium intelligit. Adde q. Nathanael aliquid proculdubio de Christo præ cæteris etiam iustis hominibus singulare confiteri voluit, alioqui nihil noui confitebatur: quis enim ignorabat Christum virum esse iustum, hoc est filium Dei adoptiuum? Deniq; Nathanael alludit vtique ad id, quod illi Philippus dixerat: *Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetæ, inuenimus Iesum à Nazareth*. Confitetur ergo Nathanael verū esse, quod Philippus dixerat, Christum esse eum, quem Prophetæ venturum prædixerant. Non poterat autem homo, vt creditur, doctus ignorare eum, quem Prophetæ venturū prædixerāt, verum Dei filium futurum esse. Deniq; ita illi Christus respondet, vt minimè obscurè significet eū, quid quid credere de ipso oportebat, credidisse. *Quia*, inquit, *dixi tibi, vidi te sub ficu, credis*. Quod Regem Israel, non totius orbis terrarum vocat, vt Ammonius ait, mirum non est, erat n. proprie promissus Israeli; erat n. Israel, *populus eius, & funiculus hereditatis eius*. Hoc verius, quàm quod Chrys. Theoph. & Euthym. scribūt, defectum fuisse fidei, quod non totius mundi, sed Israelis Regem appellauerit.

Matt. 16. c 6.17.
Christus verus filius Dei.
Deut. 32.9.

50. *Quia dixi tibi, vidi te sub ficu, credis; maius his videbis.*] Dubium quo sensu Christus Nathanaeli ita responderit, vt fidem eius laudaret, an vt tarditatem eius ad credendum reprehenderet. Similibus n. verbis Thomam legimus reprehensum. *Quia vidisti me Thoma credidisti, beati, qui non viderunt, & crediderunt*. Chrys. Theoph. Euthym. reprehensionem imperfectæ fidei esse putant. Tanquam dicat illi Christus, modo quidem imperfectè credis, quia vnum tantum vidisti miraculum, plura, maioraq; videbis, tūcq; perfectè credes. Melius meo iudicio Cyrillus sentit, laudem hāc esse, quasi dicat, qui tantum vno meo verbo in fide profecisti, vt me filium Dei confiterere; quantos in ea progressus facies, cum maiora à me fieri miracula videbis? Itaque simul laudat, simul exhortatur, spe illi porrecta maioris fidei, vt Rupertus existimat. Sic solemus diligentes, & ingeniosos in schola pueros laudare simul, & exhortari. Si tantum vno die didicisti, quam doctus post tres annos eris, quibus in hac tibi schola manendum est?

Infr. c. 20. 29.

51. *Videbitis cœlum apertum, & angelos Dei ascendentes, & descendentes supra filium hominis.*] Non dubium, quin explicare Christus voluerit, quæ sint illa maiora diuinitatis suæ signa, quæ Nathanaelem visurum dixerat. Non exponit autem omnia, sed vnū quasi exemplū instar omnium ponit, fore vt angelos conspiciant sibi tanquā vero Deo ministrantes. Non dicit: Videbis, sed *videbitis*, indicans non priuatum, non obscurum, sed publicum & conspicuum futurū esse testimoniū. De quibus loquatur angelis, & quando hoc fuerit impletum, diuersis inter interpretes sententiis disputatur. Aug. & Beda prorsus hîc allegorici sunt; angelos enim prædicatores intelligūt, qui ascendunt, cū abstrusiora mysteria; descendunt, cum res intellectu faciles populo proponunt. Chrysostomus, Theophylact. Euthy. & Rupertus ad passionem, & resurrectionem referunt. Nam passionis tempore apparuit angelus confortans eū, Luc. 22. 43. & in resurrectione angeli duo in sepulchro visi sunt, qui eū testarentur resurrexisse, Luc. 24. 4. Verū quidē; at nec illū in passione, nec illos in resurrectione angelos Apostoli viderūt. Cyrillus videtur ad baptismū, & tentationē referre.

Nam

Nam & post baptismum cœlum apertum est, & post A tentationem angeli illi obeuntes ministrarunt, Mat. 3.16. & 4.11. Minus hoc probabile. Nam cū hoc Christus Nathanaeli dixit, iā baptizatus, iam tentatus fuerat. Alij ad ascensionem Christum spectasse volunt. Nam & tunc angeli in vestib. albis visi sunt, Act. 1.10. vt idem Chrysost. & Euthym. existimant. Sunt qui ad diem iudicij alludi putent, cum venturus Christus est cum angelis suis. Hoc enim argumento etiam ad reuincendos maxime incredulos vti solet. *Verumtamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli.* Matthæi 26.64. Non dubito hunc esse verum sensum. Nam in ascensione Christi, quæ vna præter hāc opinio videtur esse B probabilis, viderunt quidē Apostoli angelos, sed nec speciē angeli viderunt, nec *ascendentes, & descendentes*. Et est credibile Christum argumentū diuinitatis suæ omnium certissimum afferre voluisse. Nullum autē vnquam Christus tam certum diuinitatis suæ argumentum ostendit, quam ostendet in iudicio, vbi omnes, velint, nolint, homines cogentur confiteri eum esse Deum. Itaq; sæpe eo argumento, vt diximus, vti solet. *Ascendentes* autem, & *descendentes* cum dicit, nihil aliud significat, quam ministrantes. Metaphorica enim ministrorum descriptio est, qui cum Regi ministrant, expeditos videas alios per scalam ascēdentes, ferentesq; fercula, aut aliud quidpiam; alios contra descendentes, eademq; referentes. Quales Iacob per quietē vidit, Gen. 28.12. Descriptio enim illa fuit cœlestis regię, vnde omnia ad hunc mundum mandata, omnia edicta proficiscerentur, vnde omnis eius penderet gubernatio. Indicat ergo Christus se eius regiæ Regem, id est, Deum esse. Itaq; rectè D. Aug. quamuis allegorice ser. 40. de verbis Domini, hunc locum per illum Genes. explanauit. Quod dicit *supra*, Hebraismum esse arbitror על בן ארם aut iuxta filium hominis, sicut solent ministri dominum cingere. Multa & vulgo scita in scripturis exēpla sunt. Aut dixit supra, quia suum de cœlo describebat aduentum: quo ipse tanquā dominus antecedet, angeli, vt famuli sequentur: & quia descendent angeli, qui sequentur, supra ipsū erunt. Quo ergo modo alij ascendent? Iam dixi ascēdere, & descēdere nihil aliud significare, quā ministrare; itaq; frustra quæritur, quomodo illi ascēdant, illi descendant; nec n. verus ascensus, aut descēsus; sed verum ministerium significatur. Si quis tamē contentiosius vrgeat oportere, vt vere alij ascendant, alij descendant. Respondebo ascensuros alios à loco iudicij in cœlum nuntia ad Patrem Christi deferentes, descensuros vero alios, qui cum Christo venerint & illi adstiterint iudicanti. Cur Christus filius hominis appelletur, docuimus apud Matth. c. 8.20.

Ascendere & descendere ministerium significat.

CAPVT II.

1. ET die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ, & erat mater Iesu ibi. 2. Vocatus est autem &
Iesus, & discipuli eius ad nuptias. 3. Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non ha-
bent. 4. Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier? nondum venit hora mea. 5. Dicit mater
eius ministris: Quodcunq; dixerit vobis, facite. 6. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ se-
cundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas, vel ternas. 7. Dicit eis Iesus: Implete hy-
drias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summum. 8. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte architriclino. Et
tulerunt. 9. Vt autem gustauit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat, vnde esset, ministri autem
sciebant, qui hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus, 10. & dicit ei: Omnis homo primum bonum vi-
num ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est: Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc.
11. Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ: & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum
discipuli eius. 12. Post hoc descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & ibi mā-
serunt non multis diebus. 13. Et prope erat Pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam: 14. & inuenit in
templo vendentes boues, & oues, & columbas, & numularios sedentes. 15. Et cum fecisset quasi flagellum de fu-
niculis, omnes eiecit de templo, oues quoque, & boues, & numulariorū effudit æs, & mensas subuertit. 16. Et his
qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei, domum negotiationis. 17.
Recordati sunt vero discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me. 18. Responderunt ergo Iu- Ps. 68 b. 10.
dæi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? 19. Respondit Iesus, & dixit eis: Soluite tem- Matt. 26 f.
plum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. 20. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatum est 61. & 27. e.
templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? 21. Ille autem dicebat de templo corporis sui. 22. Cum ergo 40. Marc. 14 f.
resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermoni, quē 58. & 15. e
dixit Iesus. 23. Cum autem esset Ierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes 29. Ps. 3 b. 6. &
signa eius, quæ faciebat. 24. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, 25. & quia 56. c. 9.
opus ei non erat, vt quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat, quid esset in homine.

IN CAPVT II.

1. ET *die tertia.*] Cum narrasset Euangelista, quo- E modo Christus à Ioāne declaratus esset, & quomodo discipulos aggregare sibi cœpisset, narrat nūc, quomodo ipse miraculis sese cœperit declarare: exponitq; illud, quod primum fecit omnium, aquæ in vinum commutatæ, ab aliis Euāgelistis prætermissum. Describit tempus, locum, personas, quibus præsentibus, atq; videntibus factum est, vt miraculi fidem augeat. Die tertio factū dicit, sed tertio à quo non dicit; itaque locum reliquit opinionibus. Euthy. putat tertiū diem ab eo fuisse, quo Christus redierat à deserto, vbi post ieiunium tentatus fuerat. Quod vt verū sit, probari certe non potest. Nec enim cōstat quot diebus, postquā à deserto rediit, legatio ad Ioannem Iudęorum missa sit; vnde dies cœpit Euangelista ordine numerare. Contra fere omnes interpretes sentiunt, Epipha. hæres. 51. D. Tho. & Lyranus hunc tertium esse diem ab eo, quo Nathanael ad Christum à Philippo adductus fuerat. Alij tertium ab eo, quo Christus in Galilæā ingressus fuerat. Hæ duæ sentētiæ posteriores probabiles sunt. Sed mihi Ruperti placet opinio, quam eius hîc ponam verbis. *Coniunctio*, inquit, *quæ*

Lib. 1 sub fin.

Proponitur ad superiora diligentem remittit lectorem, videlicet hoc modo. Altera die stabat Ioannes, &c. In crastinum voluit exire in Galilaeam, & inuenit Philippum; & die tertia nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae. Nam quod quidam docent, quod c.1.43. dictum est: *In crastinum voluit Iesus exire in Galilaeam,* non posse intelligi de crastino eius diei, quo Ioannes dixerat audiente Andrea: *Ecce agnus*
ca. 36. 37. 40. *Dei ecce qui tollit peccata mūdi,* illic cōfutauimus. Quod autem obiiciunt dicturum fuisse Ioānem τῇ ἐπαύριον, postero die, sicut dixerat superiore cap. ver. 35. & 43. leue est: cū n. bis iam dixisset τῇ ἐπαύριον, crastino die, ratio postulabat, vt tertio loco diceret die tertio, vt lector intelligeret, quotus ab illo primo dies esset. Disputatur hic à nonnullis de anno aetatis Christi, de mense ac die, quo hoc miraculum factum est; sed nos de ea re si quid dictu necessarium iudicauimus, apud Matth. c.1. ac 3. disseruimus.

In Cana Galilaeae.] Scitum est duplicem fuisse Canā, maiorem alteram iuxta fines Tyri, & Sidonis in tribu tamen Aser Iosue 19.28. vnde mulier illa Cananaea egressa dicitur Matthaei 15.21. Erat enim Gentilis, sed in Cana inter vicinos Iudaeos habitabat. Alteram minorem in tribu Zabulon, vnde Simon ille erat, vnus Apostolorum, qui Cananaeus dictus est, Matth. 10.4. & Marc. 3.18. de qua hic agitur, & cap. 4. 46. Vtraque in Galilaea erat, sed haec proprie Cana Galilaeae dicebatur, quia altera vicina cum esset Sidoni, Cana Sidoniorum vocabatur. Dum ergo dicit: *in Cana Galilaeae,* hanc ab illa distinguit. Auctor Hieronymus in locis Hebraicis.

Et erat mater Iesu ibi.] *In Cana Galilaeae,* antequā Christus eo vocaretur. Videtur enim Euangelista causam tacite reddere voluisse, quam ob rem Christus ad eas nuptias vocatus fuerit, quod eius nimirū mater iam ibi esset, prius vt apparet, inuitata, eiusq; respectu & filius, cuius aliqua iam fama erat, inuitatus sit. Constat ex descriptione Galilaeae Canam vicinam fuisse Nazareth, vbi mater Domini habitabat; & est vero simile alicuius cognatae, aut valde familiaris mulieris fuisse nuptias, ideoq; & vocatam fuisse, & vocatam ire non recusasse. An sponsus Ioannes fuerit, vt vulgo creditur, in titulo huius Euangelij disseruimus.

2. *Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias.*] Diximus modo, ideo vocatum Christum, quia mater eius ibi erat. Hanc vim habet, quod hoc loco dicit Euāgelista: *Et Iesus, & discipuli eius,* quasi indicans Christum propter matrem, discipulos propter magistrū vocatos fuisse. Nec enim adeo Christi nomen inclaruerat, vt ob suam tantum auctoritatem vocaretur. Licet in his verbis, nisi fallor, animaduertere eo Ioannem tendere, vt doceat miraculum, quod narraturus est, non fuisse vllo artificio confictum, & vt ita dicam manu factum, sed prẹter omnium opinionem accidisse. Nam & Christum nolentem quodammodo propter matrem, quae ibi erat, vocatum fuisse ab iis, qui nihil de miraculo cogitabant; & Christum ita iisse vocatum, vt nihilo de eo magis cogitare videretur, donec necessitas eum vini deficientis compulit miraculum facere, vt Chrysost. Theophylact. & Euthy. videntur obseruasse, etsi Rupertus aliter sentit. Eodem spectat, quod Christi etiam discipulos vocatos fuisse dicit, vt intelligamus quàm plurimos eius miraculi fuisse testes. At quos discipulos? Petrum, Andream, Philippum, & Nathanaelem, vt constat ex superiore cap. v. 40. 41. 43. 47. Itaque vera Epiphanij coniectura est haeres. 78. quanquam non ex hoc quidem loco, sed tamen ex multis similibus colligentis, tum, cū haec factae sunt nuptiae, i. cū Christus praedicare coepit, mortuum fuisse Ioseph, post ascensionem enim illam in templum cum duodennis Christus Ie-

Ioseph, quā do mortuus fuerit.

rosolymae remansit, nunquam amplius cū Maria nominatum, cum ante semper soleret nominari. Et vero si tunc in viuis fuisset, ad nuptias similiter vocatus esset; & si vocatus esset, Euangelista dixisset, cum appareat hoc illi studium fuisse, vt omnes qui propter Christum, aut eius matrem vocati fuerant, commemoraret. De fratribus qui vocabantur Christi, an ibi etiā fuerint, quaeri potest. Nihil n. Euangelista de illis dicit. Colligitur tamen ex v.12. ibi etiam fuisse. Idque affirmat Chrysost. & Alexander Nicomediensis, vt in Graeca Catena citatus, qui cur non fuerint nominati, rationem hanc reddit, quod id per se intelligeretur, & quod satis fuerit Christum, qui miraculum fecerat, & matrem, qua rogante fecerat, nominare, cum de nuptiis Euangelista non ob aliam causam, quam vt miraculum exponeret, mentionem faceret. Origen. tamen in eadem Catena citatus putat non affuisse. Solet prima animi cogitatione videri mirum, quod Christus quantumuis inuitatus ierit ad nuptias. Sed eius rei, quo minus mira videatur, multas graues auctores rationes reddunt. Pleriq; illā, vt nuptias quasi sanctas approbaret. Ammonius in Graecorum Catena, Aug. ser. 41. de tempore, Euthy. hoc loco, Cyrill. Theodor. lib. 5. diui. decret. c. de matrimonio, Beda hom. 2. Dom. post Epiphan. Sed eodem etiam exemplo Iouinianus abutebatur, vt virginitati nuptias exaequaret, vt auctor est Hieron. lib. 1. & in apologia cōtra illum. Alij, vt significaret se de coelo in terram nuptiarum causa venisse, vt humanam sibi naturam matrimonio quodammodo coniungeret, vt scribit Seuerus Antiochen. orat. 119. vt in Graecorum Catena citatum inuenio. Alij humilitatis causa factū putant, quemadmodum cū publicanis, & peccatorib. cōuiuia solebat inuitatus nō recusare, vt ait Chrysost. ho. 20. Theophylact. & Aug. ser. 41. Credibile etiā est ideo non recusasse, quia sciebat, quam ibi occasionem faciendi primi miraculi habiturus esset, & videbat tēpus esse, vt se quis esset, miraculis inciperet declarare, vt & Cyrillus putat.

Cur ad nuptias ierit Christus.

3. *Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum, vinum non habent.*] Incertum an vinum prorsus iam defecisset, an tantum deficere coepisset. Graec. participium, ὑστερήσαντος οἴνου potius significat iam omnino defecisse. Etsi est probabile, rationique consentaneum vt ser. de tēpore 41. Augu. ait, non expectasse matrem Christi, vt vinum omnino nullum esset, sed simul vt vidit non esse satis, filio suggessisse, vt prouideret. Quaerūt Chrysost. hoc loco, & Theodorus Mopsuest. in Catena Graeca, vnde in mentem Mariae venerit petere à filio, vt miraculum faceret, cum nullum adhuc fecisset: nec tantam de illo habere videretur opinionem, vt facere putaret posse. Respondent iidem illi, & Theoph. & Euthym. iam fuisse Ioannis testimonio declaratū. Deinde ex ipso conceptionis, & natiuitatis modo, ex disputatione cum doctorib. in templo, cum duodecim tantum esset annorum, satis cognoscere potuisse qualem, quantumq; haberet filium. Haec n. *conseruabat omnia conferens in corde suo.* Lucae 2.19. Nec mihi displicet, quod nonnulli dicunt, matrem aliqua prius priuatim ab eo facta miracula vidisse, quib. suam aliquando subleuasset inopiam, ideoq; in simili causa miraculum ab eo petiuisse. Vera quidē haec sunt: sed multo magis mea quidem sententia diuina cognouerat reuelatione nuntiante angelo fore, vt is, quem cōcepisset, *filius Altissimi* vocaretur, Luc. 1.32. Caluini ne audienda quidē sententia est, qui existimat, ne hanc quidem de Christo Mariam opinionem habuisse, vt ab eo miraculum vllum peteret, sed ideo illi inopiam vini significasse, vt pia aliqua exhortatione conuiuas consolaretur. Quod non solū falsum, sed etiā ridiculum

Caluini sententia reiicienda.

lum est; ex responso enim Christi constat matrem ab eo miraculum postulasse. Quo animo mater Christi hoc filio suggesserit, nefas ducerē disputare, nisi monēdus mihi necessario lector esset, caueat ne magnorum fortasse virorum auctoritate raptus in errorem aliquem incurrat. Videntur Chrysost. & Theophyl. & Euthym. existimare, Mariam humano aliquo affectu hoc à filio petiuisse, vt aliqua etiam sibi ex eiusmi raculis accederet gloria. Quod vix satis ab illis dictū nimis auide quidam non maxime, vt nihil dicam aliud, erga B. Virginem religiosi arripuerunt. Primum quidem illi ipsi auctores nō affirmant. Deinde vt affirmassent, quin Cyrillum hoc loco; quin Ambros. ser. 16. in Psal. 118. Quin Rupertum, quin Bernardum ser. 1. in haec verba, auctores non minus graues sequebantur, qui id nō cupiditati gloriae, sed misericordiae, & charitati tribuunt? Nam vel hoc indicio satis intelligimus, pauperes fuisse, quorum nuptiae celebrātur, quod vinum conuiuis defuerit. Nec enim in domo locuplete defuisset. Mota ergo est Maria caritate; mota in pauperes misericordia. Addit Rupertus, quod vero absimile non est, Christum & eius discipulos in causa fortasse fuisse, vt vinum deficeret; vocatos n. fuisse praeter opinionem, praeterq; numerum conuiuarum, cum cognitum esset eos abesse prope. Itaq; iam aliis conuiuis recumbentibus superuenisse. Et quia non plus vini paratum fuerat, quam quantum eorū, qui prius vocati fuerant, numero sufficiebat, eo aucto numero defecisse. Aegrè ergo ferebat virgo sanctissima, vt sua, filijq; sui causa deficeret vinum, aequūque iudicabat esse, vt per quem defecerat, per eundē abundaret. Non solum magis hoc pium, sed magis etiam verum puto.

Caluinus ibid.

4. *Quid mihi & tibi est mulier? nondum venit hora mea.*] Quia speciem quandam reprehensionis hoc Christi responsum videtur prae se ferre, qui non satis firmi in fide erant, in absurdos errores inciderunt; qui bene Catholici erant, in varias tamen de sensu huius loci sentētias distracti sunt. Qui Christum veram carnem negabant habuisse; ideoq; non vere filium fuisse Mariae, quales Montanistae, Valentiniani, & Manichaei erant, ex hoc loco confirmabant, quod ita Christus respondere Mariae videatur, vt indicet se eam pro matre non agnoscere. *Quid mihi & tibi est mulier?* quasi dicat nihil tecum commune habeo, non agnosco te pro matre; vt Origenes in Catena Graecorum, & Augustinus tractatu in Ioan. 8. indicant. Eos recte idem Augustinus refellit. Ideo enim eodem loco dixisse Ioannem, vers. 1. *Et erat mater Iesu ibi,* & rursus vers. 3. *Dicit mater Iesu ad eum,* ne quis ex responso Christi suspicaretur, eius matrem non fuisse. Alij sanctissimam Mariae virginitatem hoc loco maculabant, quasi ideo Christus eam mulierem appellauerit, quia virgo non erat, vt Hieron. in comment. & Gaudentius tract. 9. de lectionibus Euangelicis scribunt. Heluidij error, quem nos apud Matth. c.1. refutauimus, & iam olim Hieron. in lib. aduersus Heluidium, & eo loco, quem modo notauimus, penitus profligauit, & ante illum Tertull. in libr. de veland. virgin. & Epiphan. haeresi 51. Summa est, nomen mulieris sexum, nō corruptionem significare; nam & Euam cum virgo à Deo formata est, mulierem appellatam, Gen. 2.22. Sunt qui putent honoris causa non alio hîc nomine Mariam; quam mulieris appellatam, sed de ea re paulo post dicturi sumus. Haec haeretici. Catholici vero quidam contra certi, proinde ac debuerunt, nihil in Maria fuisse culpae, quod Christus reprehenderet, sic conati sunt orationis asperitatem emollire, vt sensum esse dicerent: *Quid mihi & tibi est mulier?* id est, quid ad nos pertinet, quod vinum deficiat? Quam interpretatio

Errores haereticorum hoc loco abutentium.

Nomen mulieris sexum non corruptionem significat.

nem non solum apud recentiores multos, sed etiam apud veteres nōnullos interpretes inuenio. Iustin. q. 136. aut quisquis earum quaestionum auctor est, & vt videtur Epiphanius haeres. 79. certe ita intellexit Latinus interpres, etsi Graeca alium sensum habere possunt; ita & Euthymius in commentariis. Commoda quidem, & pia interpretatio, si loquendi consuetudo pateretur. Sed animaduertimus perpetuo scripturarum vsu eam phrasim significare, nihil huic cū illo esse cōmune. *Quid mihi, & vobis filii Saruiae?* 2. Regum 19.22. &, *quid tibi, & paci?* 4. Reg. 9.18. 19. &, *quid nobis, & tibi Iesu fili Dei?* Matth. 8.29. &, *nihil tibi, & iusto illi,* Matth. 27.19. Itaque non dubito hunc esse sensum, quid mihi tecum commune est; id tantum agimus, vt responsi leniamus asperitatem. Videndum prius est, an vera haec sit reprehensio. Nam si reprehensio est, nulla ita interpretatione leniri poterit, quin hoc ipsum durum, mirumque videatur, quod matrem quibuscunque tandem verbis Christus reprehenderit. Id ex altera quaestione pendet, ecqua in matre fuerit culpa. Nam si quidem fuit, credi potest à Christo fuisse reprehensam, nec excusanda nobis erit, quam talis iudex accusauerit. Inter veteres auctores paucos admodum inuenio, qui non aut aperte dicant, aut obscure significent, aliquam culpam, aut errorē certe fuisse, quod filiū ad faciendum miraculū incitauerit, si non ob aliud, certe quia intempestiuè, & ante tempus id fecit. Hoc illi, vt minimum dicam, Chrysostomus, hoc Theophylact. hoc Euthy. & Ammonius presbyter, quem ex Graecorum Catena saepe citauimus, attribuunt. Ego hoc mihi non persuasero, vllam vnquam in Maria fuisse culpam, multo vero minus in hoc facto, quod, vt supra ex Cyrillo, Bernardo, & Ruperto dicebamus; plenum fuit charitatis. Et Irenaeus quidem libro 3. cap. 18. feruorem potius quendam charitatis fuisse putat bibendi sanguinis Christi, qui hoc vino significabatur. Et si culpa fuisset aliqua miraculum postulare, vtique Christus miraculum non fecisset, ne culpam ipsam videretur miraculo confirmare. Nec vnquā legimus illum vel curioso tantū cuiusquam rogatu miraculū fecisse vllū. Cupiebat curiosè Herodes signum aliquod ab eo factum videre, noluit facere, Lucae 23.8. Petiuerunt aliquando ab eo curiosè Iudaei signum, respondit: *Generatio mala, & adultera signum quaerit, & signum nō dabitur ei, nisi signum Ionae Prophetae,* Matthaei 12.39. Hinc sequitur Mariam hoc loco non fuisse reprehensam, necenim potuit Christus tam aequus, tam sapiens iudex, & praeterea eius filius eam sine culpa reprehendere. Nec mater reprehensa perrexisset dicere ministris, vt filio suo parerent; priorem enim culpam culpa maiore pertinaciae cumulasset. Cur ergo reprehendentis modo respondet? Sunt, qui putent non solum reprehensionem hîc nullam esse, sed nullam etiam reprehensionis speciem verba prae se ferre. Illud libenter amplector; hoc posterius probare non possum, quia tam perspicuum est totam orationem speciem habere reprehensionis, vt prudenter negari non possit. Communis & veterum, & recentiorum auctorum interpretatio est, Christum tanquam Deum loqui, ea n. ratione, qua Deus erat, miracula faciebat: voluisseque specie reprehensionis ostendere se nō tanquam hominem, id est, mulieris filium, sed tanquam Deū miracula facturum, qua quidem ratione nihil cū matre haberet commune. Hoc esse: *Quid mihi & tibi est mulier?* Sic Orig. in Graeca Catena, August. hoc loco, & tract. 119. & lib. de fide, & symbolo c. 4. & lib. 2. de fide ad Catechum. c. 5. & Gregor. lib. 8. Regist. c. 42. Theophilus Antiochen. li. 4. allegor. Gaudent. tract. 9. de lectionibus Euangelicis, Beda, & Euthym. in cō-

B. Virgo nō fuit à filio reprehensa.

ment. Quibus illud videtur obstare, quod non hanc, sed aliam causam Christus eius, quæ apparet, reprehẽsionis afferre videatur. Non enim dicit: *Quid n. ibi & tibi est mulier?* Deus enim sum, sed *nondũ venit hora mea.* Adde quod Maria nõ ignorabat nihil sibi, & filio esse, quatenus Deus erat. Nam etsi sciebat se Dei matrẽ esse, tamen non erat nescia, se non Deum, quatenus Deus, sed Deum quatenus homo erat, peperisse. Itaq; non erat de ea re docenda. Lego aliam apud Bernar. ser. 1. in hæc verba interpretationem, si forte non propriam, vtilem certe, & hominibus religiosis accõmodatam. Putat Christũ etiam tanquam hominem locutũ esse, sed hoc significare voluisse, se ante sub matris fuisse potestate, antequam officium illud doctoris, ac redẽptoris, ad q̃ missus à Patre fuerat, iniret. Cap. 2.51. Erat enim *subditus illis*, vt Lucas ait. Nunc auspicatum redemptoris officium, & in iis, quæ Patris sui erãt, vt alio loco dicit, occupatum patrem, & matrem, vt ipse discipulos suos facere docuit, reliquisse, & eos quodammodo non agnoscere. Similis si non eadem est 1. Cor. 15.28 interpretatio Gregorij Nysseni, in hom. in illa verba, *Tunc & ipse filius subiectus erit ei.* Putat n. significare Christum ea iam ætate esse, vt sub matris cura, atq; potestate esse non debeat. Itaq; quod sequitur per interrogationem legit, *nondum venit hora mea*, id est, nonne ætatem habeo? Credo ego nullam, vt dixi, veram, sed simulatam tamen esse reprehensionem, qua Christum non semel vsum legimus. Certe verba illa Luc. 2.49. *Quid est, quod me quærebatis? nesciebatis, quia in iis, quæ Patris mei sunt, oportet me esse?* speciem habent reprehẽsionis; sed simulata, non vera est reprehensio. Non n. parentes reprehendit, quod se quęsiuissent, quod caritatis, pietatisq; fuerat officium; sed simulat se reprehendere, vt qui audiunt, intelligant, alium ipsum habere patrem, cui magis quàm illis parere debeat. Reprehensio videtur esse: *Quæ est mater mea? & qui sunt fratres mei?* Matt. 12.48. sed simulatio potius reprehensionis, vt doceat nos etiam posse matrem, & fratres esse eius, si volũtatem patris eius faciamus. Similiter hoc loco simulauit se matrem reprehendere, cũ minimè reprehenderet, vt ostenderet se non humano, nõ sanguinis respectu, sed sola charitate, & vt sese, quis sit, declaret, miraculum facere. Quemadmodum iudex illi, quem vult absoluere, sæpe asperè respõdet, ne cũ gratia absoluisse videatur. Quid ergo? an nullum habuit respectum matris, vt miraculum illud faceret? Habuit sanè, vt Cyrill. & Euthy. aiunt, & etiamnũ habet, cum ad eius, vt credimus preces, miracula facit. Sed caritatis respectu, non carnis. Quod ipsum Christus volebat significare. Hinc intelligitur, quare Christus Mariam hoc loco non matrem, sed mulierem appellauerit. Nempe vt à se omnis carnalis affectus in faciendo miraculo suspicionem remoueret. Nusquam n. solet sine certa aliqua ratione matrem suam mulierem appellare. Nam cum in cruce suspensus dixit: *Mulier, ecce filius tuus*, Ioan. 19.26. ideo, vt opinor, mulierẽ non matrem vocauit, vt indicaret illam viduam esse, atq; desertam. Aut, vt alij putant, ne si matrem appellasset, teneriore vocaculo dolorem eius augeret. Sũt qui existiment per excellẽtiam mulierem appellari, quo sensu Christus filius hominis dicitur: vt hic Adamo, hæc Euæ, quasi mater altera omnium viuentium opponatur. Sed apud Matt. c. 8.20. docuimus, Christum ipsum nõ ea ratione filium hominis nominari. Alij contra, ne quis existimaret supra hominem illã esse, vt Epiph. hær. 79.

Nondum venit hora mea.] Multi patiendi tempus intelligunt, quasi sensus sit, nunc in faciendis miraculis quæ tanquam Deus facio, te matrẽ non agnosco; veniet passionis tempus, cum te matrem recognoscam cum id patietur, quod ex te accepi. Sic omnes illi auctores interpretantur, qui exponũt superiora verba: *Quid mihi, & tibi est mulier?* de diuinitate, vt paulo supra citauimus, & Seuerus Antiochen. in Catena Græca, & Iren. lib. 3. c. 18. Et quidem horam suam Christus tempus illud passionis vocare solet Matt. 26.45. Mar. 14.35. Ioan. 7.30. & 8.20. & 13.1. (Horam suam Christus tempus passionis appellat.) At hoc loco non de passione, sed de miraculis agebatur. Itaq; sensum esse arbitror, nondum venit tempus faciẽdi miraculum, quod à me petis, vt Ammonius & Appollinarius in Græca Catena, & D. Aug. ser. 41. de tempore, & Cyril. Chrys. Theoph. & Euthy. & Iuuẽcus poeta interpretantur. (Lib. 2. Euang. hist.) Cur ergo miraculum fecit, si tempus non venerat; non venerat, cum mater petiuit; venerat, cum fecit, modico licet interuallo. Quid igitur expectabat? Respondent Chrysost. Theophyla. & Euthym. expectasse quoad omnes, qui aderant, cognouissent vinum defecisse, quo clarius miraculũ esset. August. vero tum cum petiuit mater, nondum vinum penitus defecisse, ideoq; voluisse expectare Christũ quoad nihil omnino vini esset, ne putaretur elementorũ mistione, ex aqua simul & vino vinum factum. Vtrũque probabile. Gregorij Nysseni interpretationem per interrogationem hęc verba legentis supra recitauimus, & non magni est negotij refutare. Quæstio vero esse potest, quam ob rem Christus hæc adiecerit verba; satis enim videbatur esse, q̃ dixerat: *Quid mihi, & tibi est mulier?* Suspicor voluisse Christum simul significare se humano respectu nolle facere miracula, & tamen q̃ petebatur, cum tempus esset, facturũ esse, ne ab alio postea factum putaretur. Ideo non respondet se non facturum, sed potius se suo tẽpore facturum indicat, dicens: *Nondum venit hora mea.* Certe mater ita intellexit, vt v. 5. apparebit. Indicat August. (Priscillianistæ hoc loco abusi.) Priscillianistas, etsi non nominat, abusos hoc loco, vt probarent Christum tempori, ac fato subiectũ fuisse. Indicant Chrysost. Euthymius, & Theophylact. eodem etiam abusos Arianos, vt hinc docerent Christũ non esse Deum, quandoquidem addictus esset tempori. Facile vterq; error cõfutatur. Nam, vt diximus, tantum abest, vt significet Christus se non posse quouis tempore facere miracula, vt potius significet posse quidem, ac velle facere, sed opportunum tantum tempus expectare.

5. *Dicit mater eius ministris, quodcunque dixerit vobis, facite.*] Hinc, vt supra diximus, apparet, matrem à Christo non fuisse reprehensam. Nec n. perseuerasset res ad futurum miraculum præparare. Apparet etiam ex responso Christi intellexisse eum non significasse nolle se facere miraculũ, sed potius facturũ esse, vt Chrysost. Cyrill. Theophyl. & Euthym. obseruarunt. Quo sensu reddit carmine Iuuencus.

Mensarum tunc inde vocat lætata ministros. (Lib. 2. Euang. hist.)

Lætatam enim dicit Christi responso, quia cognouit eum velle facere miraculum. Quod est probabilius, quàm quod indicat Beda, etsi putabat recusasse Christum, tamen quia sciebat eum misericordem, ac benignũ esse, perseuerasse sperantem fore, vt precibus, aut commiseratione flecteretur. Nemo, quem legerim animaduertit videri matrem Christi nõ solum de futuro miraculo, sed etiã de modo, quo illud Christus facturus erat, sciuisse aliquid. Quorsum enim alioqui ministris diceret: *Quodcunque dixerit vobis, facite*, si nesciebat fore, vt Christus illis pręciperet, vt hydrias implerent aqua. Poterat quippe miraculum aliter facere, vt ministris opus nõ esset. Malo existimare sanctissimam Virginem prophetico spiritu id cognouisse, quam aliquid de ea re consilij inter Christũ, & ipsam fuisse communicatum. Spiritum n. propheticum habuisse, quis pius negare poterit?

6. Erant

6. *Erant autem ibi hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum.*] quam vocet Iudæorum purificationem hoc loco, nempe non legalem illam, qua, qui secundum legem polluti erant, mundabãtur, sed eam, qua propria quadam Pharisæorum, traditione frequenter inter prandendum manus, brachiaq; lauabant cubitorum tenus, disputauimus, apud Matth. c. 15.2. & apud Marcum c. 7.3. Quod & vasorum numerum, & magnitudinem, & qualitatem, atq; nimisterium, id est quod hydriæ, hoc est vasa aquaria, non vinaria esse declarauit; omnia eo pertinent, vt miraculi magnitudo cognoscatur. Non enim parũ quidpiam fecisse vini, quod alicubi relictum obliuione, aut aliunde subuectum videri posset; sed tantam prorsus copiam, vt sex tam magna impleuerit vasa, vt vel vnum quamuis magno conuiuio satis esset. (Libr. 4. de lingua Latina.) Quod autẽ hydrias, id est, aquales, vt Varro vocat, fuisse dicit, eo etiã spectat, ne quis existimet aliquid in illis prius fuisse vini, quod aliquem superinfusæ aquæ vini saporem præbere posset, vt Chrysostomus, & Theophyl. admonuerunt. Quod vero ait positas fuisse *secundum purificationem Iudæorum*, id est, Iudæorum more, qui eas in conuiuiis ad sæpe lauandũ paratas habere consueuerant; vel in Iudæorum purificationem, vt alii interpretantur; indicat simul & rem ex composito factam non fuisse, quasi ad fingendum miraculum illic de industria fuissent positę; & valde fuisse magnas, tum quia vasa aquaria maiora, quam vinaria esse solent; tum quia illa non ad potum, sed ad lotionem comparata fuerant: itaque maiora oportebat esse, quam si potus causa ibi fuissent.

Capientes singulæ metretas binas, vel ternas.] Describit Euangelista hydriarum magnitudinem, vt ex eo magnitudo quoque miraculi intelligatur. Eo ipso quod non omnino iustam earum mensuram posuit, sed in dubio reliquit dicens *metretas binas, vel ternas*, fidem auxit historiæ. Nunquam enim mendaces dubitãtes loquuntur; omnia quæ dicunt intrepide, & minime hæsitantes affirmant. Probi est viri ita moderari v̄ba, vt certa pro certis, dubia pro dubiis dicat. (Metreta quod genus mensura.) Metreta, vt vox ipsa indicat, Græca mensura erat; apud Hebræos cadus dicebatur. Sed Ioannes Græce scribens Græco potius, quam Hebraico vsus est verbo; vsus ea voce est Theodotion Græcus interpres apud Daniel ca. 14.2. quam Latinus amphoram reddit. De cado diximus apud Lucam c. 16.6. eademq; de metreta dici possũt. Metreta, vt auctor est Epiphan. in libro de mensuris, duodecim capiebat congios. Itaq; quod nunc apud Dioscoridem legitur, ἐστὶ ὁ μετρητὴς χόες δέκα quidam corrigendum existimant & pro δέκα δώδεκα legendũ esse. Congius vero sextarios senos continebat. Itaq; metreta vna septuagita duos habebat sextarios. Quare quod apud Ammonium in Catena lego ὁ μετρητὴς ποιεῖ ξέστας ρϛ', vitiosum puto. Subducta igitur hinc ruditer ratione inuenio hydrias singulas tertiam circiter, aut tertiam, & tertiam partẽ Parisiensis modii vini habuisse, id est, sex fere quas Hispani Arrobas vocant, si binas metretas capiebant; nouem vero, si tres. Itaque vt minimum triginta sex Arrobæ optimi vini eo miraculo à Christo factæ sunt. Quæ vel ad inebriandos sexcentos homines moderati potus satis erant. Voluit enim Christus non solum præsenti inopiæ subuenire, sed multum etiam vini sponso remanere, tum vt illius paupertatem subleuaret; tum vt diuturnum testimonium, ac monimentum esset facti miraculi.

(Cur absque alia materia vinum non fecerit Christus.) 7. *Implete hydrias aqua.*] Quærunt Chrys. & Theophyl. quamobrem Christus nõ sine aqua, & sine vlla alia materia vinum fecerit, qui mundum ex nihilo creauerat? Respondent, vt facilius miraculum crederetur. Nam si ex nihilo vinum fecisset, phantasma visum fuisset. Cum autem viderunt omnes illam ipsam aquam, quam suis oculis viderant, in vinum versam, miraculum negare non potuerunt. Aliam Irenæus rationem affert lib. 3. c. 11. quam & Chrys. insinuat, voluisse Christum ostendere se harum creaturarum dominum esse, quas alias in alias pro suo transmutaret arbitrio; hinc enim Valentinianorum errorem refutat. Aliter etiam Theophylactus respõdet, propterea id Christum fecisse, vt ministri ipsi, qui eodem momento & aquam infuderant, & vinum hauserant, oculati testes miraculi essent. Eademque de causa, vt idem Chrys. Theophyl. & Euthy. docent, noluit ipse per se, sed per ministros aqua hydrias implere. Quæri etiam potest, cur potius ex aqua, quam ex vlla re alia facere vinum voluit. In promptu ratio; nihil similius, nihil dissimilius, aut magis contrarium est vino. Similis aqua vino est, quia vterq; communis potus. Dissimilis, quia cõtrarias prorsus habet qualitates. Propter dissimilitudinem maius miraculũ videri poterat; propter similitudinem credi facilius. Itaq; Cyrillus, Hierosolym. in 4. myst. catech. dicit, maius fuisse miraculum, quod Christus aquam in vinum verterit, quam quod nunc vinum in sanguinem suum vertat. Esse enim vinum sanguini propinquius.

Et impleuerunt eas vsque ad summum.] Necessarium fuit, vt hoc adderet Euangelista; vt constaret non alia ex re, quam ex aqua vinum factum, quo certius miraculum esset. Vsq; ad summum autem aqua impletas fuisse dicit, partim ne quis locus calumniæ esset, nõ ex sola aqua factum vinum, sed aliquid super aquam vini infusum fuisse. Non solũ enim superinfusum nõ est vinum, sed ne superinfundi quidem potuit plenis vsque ad summum hydriis.

8. *Haurite nunc, & ferte architriclino.*] Iubet statim haurire, vt maius, & vt euidentius miraculum sit Maius, quo breuiore tempore, id est vno momento ex aqua vinum est factum. Non enim solent quæ natura fiunt repente, sed certis temporum spatiis fieri. Deus qui à tempore non pendet, momento quidquid vult facit; itaque pars vna miraculi est, quod subito fiat. Hanc igitur habet vim illud *Nunc*; quasi dicat, Haurite statim, ne quis putet mora temporis, aut artificio, aut vi aliqua naturali cõuersam in vinum aquam. Architriclinus erat, vt ait Seuerus Antiochen. orat. 19. vt citatur in Græcorum Catena, & Chrys. & Theophyla. in comment. qui conuiuio præerat, non quidem tanquam dominus, sed tanquam œconomus, ordinans, ac disponens omnia, quæ ad conuiuiũ pertinebãt; animaduertens, ne quid cuiquã deesset. Præcipuã autem curã habebat vini, partẽ suam cuiq; distribuens, & prout volebat, tẽperans. Is mensæ nõ accumbebat, sed stabat, & conuiuiũ obibat imperãs ministris, quæ facto opus erant. Is vina, antequã conuiuis pręberentur, degustabat, vt videret, quid cuiq; dari oporteret, &, si q̃ esset indignum splendore conuiuii, reiiceret. Quod eo melius iudicare poterat, quod sobrius erat, & incorruptum cibis habebat gustũ. Dictus est à forma cœnaculi vsitatissima, quæ τρίκλινος à Græcis vocabatur, quod tribus cõstaret lectis, quos κλίνας appellant Græci. Nam in lectis, aut thoris & Græcos, & Romanos veteres circum mensam accubãtes prandere solitos vulgo etiam est notum. Nam etsi pro lectorum numero alii οἰκοτρίκλινοι, alii πεντάκλινοι, alii ἑπτάκλινοι, alii δεκάκλινοι, vt scribit Iulius Pollux lib. 1. c. 8. vocabantur, tamen τρίκλινος vsitatissimus erat. Indeq; qui conuiuio præerat Architriclinus dictus est. Is est ille, de quo in Ecclesiastico. capit. 32. 1. 2, 3. dictum est. *Rectorem te posuerunt; noli extolli; esto in illis, quasi vnus ex illis. Curam eorum habe, & sic considera, &*

omni cura tua explicita recumbe, vt lateris propter illos, & ornamentum gratiæ accipias coronam, & dignationem consequaris corrogationis Quibus verbis officium omne architriclini quod supra descripsimus, declaratur. de eo enim agi, & ex eodem, & ex præcedenti capite manifestum est. Curam habuisse conuiuarum, nõ ante solitũ accumbere. quam finito conuiuio officio omni suo perfunctus esset. Postea illi, sicut & cæteris conuiuis coronam, & munuscula dari consueuisse, quæ à Græcis, quod inde in domum referrentur, ἀποφόρητα dicebantur. *Qui ad conuiuium magnum inuitantur*, inquit Ambrosius in exhortatione ad virgin. *apophoreta secum referre consueuerunt.* Et auctor comment. in epistolam ad Ephes. nomine Ambrosii, c. 3. *In magna vota maxima dantur apophoreta.* Auctor etiam in Caligula Tranquill°. Sic interpretor quod in illo tam celebri Assuerii conuiuio factum dicitur Esther. 1. 8. neminẽ fuisse *qui nolentes cogeret ad bibendum*, id est, neminem fuisse architriclinum, qui quod vellet vinum, aut qua mensura vellet, conuiuis distribuere; sed vnum omnibus præstantissimum vinum fuisse propositum, ex eoque pro suo arbitrio, quantum quisque vellet, accepisse. Duabus ergo de causis Christus architriclino ferri vinum iussit: & quia eius erat officium præguſtare, atq; diiudere: & vt is, qui, quia sobrium habebat gustum, testis simul aciudex optimus esset, non aqua, non qualecunq; vinum, sed optimum omnium, quæ ante bibita essent, vinum fuisse, vt Seuerus Antiochenus, Chrysostomus, & Theophylactus adnotarunt.

9. *Vt autem gustauit architriclinus aquam vinum factam.*] Aquam vocat, quia paulo ante aqua erat, & vt indicet, vnde vinum factum esset. Itaque maligne, & imperite Caluiniani calumniari solent Eucharistiam iam consecratum panem à Diuo Paulo appellari, non ergo corpus esse Christi. Nam præterquam quod non proprie, sed metaphorice vocatur panis, quomodo verum etiam Christi corpus panis appellatur, vt apud Matthæum cap. 26. 26. disputauimus, & rursum infra cap. 6. 51. sumus disputaturi, vt tamen fingamus vere panem appellari, quid mirum panem dici, qui quamuis panis non sit, modo tamẽ panis erat. Sicut hoc loco aqua dicitur, quæ aqua certe non erat, quia paulo ante fuerat. Et virga Moysis iam in serpentem conuersa, virga tamen appellatur, quia ante virga fuerat, Exod. 7. 12.

1. ad Cor. 11. 26. 27. 28. *Calumniantes refelluntur.*

Et non sciebat vnde esset; ministri autem sciebant, qui hauserant aquam.] Nesciebat architriclinus vnde vinum illud esset, id est, qua ex re factum, aut vnde haustum, vnde allatum. Hebraismus asperiorem orationem facit, qui, vt lenius Latine fluat, sic est resoluendus. *Cum gustasset architriclinus aquam vinum factam*, cum nesciret vnde esset, ministris tantum, qui hauserant, scientibus, *vocat sponsum.* Quærere lector potest, quo modo ignorare potuit architriclinus, vnde vinum illud factum esset, cum ipse semper adesset, & ministris immineret? Facilis responsio. Nunquam architriclinus vno stabat loco, sed huc, illuc discurrebat, vt satageret, quæ essent necessaria; itaque neque quod Christo mater dixerat, neq; quod matri Christus responderat, neque quod ministris imperauerat, audire, neque quod ministri fecerant, videre aliis occupatum rebus potuisse. Quod ipsum diuino consilio factum fuisse credendum est; vt Chrysostomus indicat, vt illa architriclini admiratione, sponsiq; interrogatione, responsioneque miraculum prodeteretur. Nam si ninil architriclinus dixisset, existimare conuiuæ poterãt vinum illud non factum ex aqua, sed aliunde venisse; nec ministris contra testantibus facile credidissent. Nihil autem fortasse architriclinus dixisset, si sciuisset, vnde vinum esset. Omnia denique ita sunt gesta, vt & maximè miraculum eluceat, & Christi gloria magis, magisque illustretur. Eademque de causa tam diligenter Ioannes singula narrauit. Iterum vinum, quia paulo ante aqua fuerat, aquam vocat. Nisi quis dicat tum cum hausta ex hydriis à ministris est, aquam adhuc fuisse, haustam verò conuersam in vinum. Quod etsi verba videntur præ se ferre, tamen nec auctorem bonũ, qui dicat, vllum inuenio, & videtur altera ex parte ratio repugnare. Si enim hausta iam aqua conuersa in vinum esset, quæ in hydriis remansit conuersa vtique non fuisset; quod credibile profecto nõ est, & quia cum Euangelista dicit, quot, quantæque fuerint hydriæ, eas q; vsque ad summum aqua impletas fuisse, magnitudinem, vt diximus, miraculi declarare voluit, indicans aquam illam totam transmutatam in vinum; & quia est verisimile, postquam ministrorum testimonio compertum est vinum illud, quod tantopere architriclinus laudauerat, ex aqua factum fuisse, omnes conuiuas ad hydrias accurrisse, vt viderent, an ita esset, & oculis sibi fidem facerent. Elegantes sunt de hac re Sedulij versus;

Impleuit sex ergo lacus hoc nectare Christus.
Quippe ferax qui vitis erat, virtute colona
Omnia fructificans, cuius sub tegmine biando
Mitis in occiduas enutrit pampinus vuas.

Lib. 3. Carm.

Vocat sponsum architriclinum.] Indicant hæc verba sponsum cum reliquis conuiuis ad mensam nõ accubuisse, sed in curandis, quæ ad conuiuiũ pertinebant, fuisse occupatum. Non enim à mensa illum architriclinus seuocasset. Nisi forte malimus interpretari, vocauit, id est appellauit. Nõ quòd ad se venire iusserit, quod minimè fuisset vrbanum, sed quod recumbentem appellans interrogauerit, quid optimum vinum in finem reseruasset. De qua pia quæstione alia quæstio esse potest, quomodo architriclinus sponsum interroget, cũ ipsius potius architriclini esset officium vina & temporibus, & personis accommodate dispẽsare. Erat quidem, sed tamen cum dispensator tantũ, non de minus esset, omnia illi prius, quæ in conuiuio præbenda erant, à domino tradebantur, & mirabatur optimum sibi vinum initio inter alia nõ fuisse traditum. Ita versus etiam sequens explicatus est.

11. *Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilea.*] Ambigua sunt verba; significare enim possunt hoc fuisse primum omnium omnino miraculorũ, quæ vnquam fecerit Christus; aut non omnium quidem primum, sed eorum, quæ fecerit in Cana Galilæa. Atque hoc secundo modo non solum auctor Scholasticæ, quam vocant, historiæ, & alij nonnulli posteriores; sed etiam antiquissimi interpretes intellexerunt, vt Ammonius in Græca Catena, Chrysostom° homilia 22. & Theophylactus, & Euthymius referunt. Merito tamen illi tres, & omnes alij, quos viderim, boni auctores priorem sensum secuti sunt. Quotsum enim dixisset Ioannes primum hoc signum eorum fuisse, quæ eo fecisset loco? Præsertim cum nullum postea in Cana Galilæa signum à Christo factum legamus. Et vt legeremus, quid attinebat dicere primum hoc eorum fuisse, quę ibi fecisset? Eadem enim ratione de aliis miraculis, quæ alibi Christus fecit, dicere debuisset, hoc in Capharnaum, hoc in Ierusalem primum signum fecit, quod nusquam Ioannẽ videmus dicere. In eo tamen Chrysostomo, Theophylacto, & Euthymio non prorsus assentior, quod magnopere contendant nullum prorsus ante miraculum neque publice, neque priuatim fecisse Christum. Quid enim scimus? Imo aliquod profecto ante fecisse legimus. Nam quod duodennis puer cum doctoribus in templo disputauerit, eosque obstupefecerit, miraculum supra

Hoc omnium Christi miraculorum, primum fuit.

supra naturam fuit, Luc. 2. 47. Eodemq; modo verisimile est, aliquod etiam fecisse priuatim alibi, quod scriptum non habeamus. Diximus v. 3. probabile esse quod quidam docent, matrem nonnulla prius miracula priuatim ab eo facta vidisse, quibus suam aliquando inopiam subleuasset, indeque incitatam, vt in simili egestate miraculum ab eo postularet. Nec ego probo, quod quidam dicunt sensum huius loci esse hoc primum eorum tantum signorum fuisse, quæ Christus fecit in Cana Galilæa; nec velim, vt Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius faciunt, alia omnia signa penitus excludere. Nam illi mihi nimis restringere, hi nimis videntur sententiam dilatare. Media tutissima est via; eam sequor. Itaque interpretor hoc fuisse primum signum non omniũ omnino, quæ fecit Christus, nec eorum, quæ eo fecit loco, sed eorum, quæ fecit, vt gloriam suam palam manifestaret, vt Ioannes ipse indicat, vtq; sese ostenderet esse Christum. Accommodate enim Ioannes ad id, quod agebat, loquebatur; agebat autem de Christi manifestatione, quomodo se paulatim ostendere miraculis, & discipulos colligere cœpisset. Itaque quemadmodum de hoc miraculo dixit, *Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilæa*; ita de prima post baptismũ concione dicere potuit; Hæc fuit prima concio, quam habuit Iesus; cum credibile non sit nullam ante priuatim habuisse. Hac ratione omnia Chrysostomi, Theophylacti, & Euthymii argumenta soluuntur. Si miracula, inquiunt, ante fecisset aliqua, gloriam suam manifestasset, quam hoc miraculo manifestare cœpisse, auctor est Ioannes. Deinde si miracula fecisset ante, discipulos etiam habuisset. Denique non fuisse rationi consentaneum, vt puer miracula faceret, ne ludibria potius puerilia, quam miracula indicarent. Hæc enim omnia aut nihil, aut hoc tantum probant non publice, & vt se, quis esset, omnibus ostenderet, miracula fecisse; priuatim autem nullum prorsus fecisse non probant. Neque vero ego librum illum de infantia Saluatoris ab Ecclesia per Gelasium damnatum probo; nec velim ea passim legendis libris credi miracula, quę vulgo in quibusdam minime meo quidem iudicio à Christo in infantia facta commemorantur. Hoc tantum dico nec omnia sine discrimine credenda, nec maligne præscribenda esse Christo miracula. Etiam credendi, sicut aliarum rerum modus est.

Liber de infantia Saluatoris apocryphus. & Sanctus Rom. Eccl. d. 13.

Et manifestauit gloriam suam.] Vtique diuinitatem suam; hanc enim solent Euangelistæ gloriam appellare, vt supra cap. 1. 14. Matth. 16. 27. Marc. 8. 38. Et multi prophetæ miracula fecerunt, de nullo tamen eorum dictum est gloriam eum suam manifestasse: quia non tanquam creaturarũ domini, sed tanquam creatoris ministri in creaturis miracula faciebant. Itaque non suam, sed Dei gloriam manifestabant: Christus vero suam, quia ipse creator, ipse primus auctor, ac solus miraculorum erat. Sic Euthymius & Idacius lib. 3. aduersus Varimadum Arianum interpretantur. Quærit autem idem Euthymius Theophylactus, atque Chrysostom. quomodo hoc facto Christus gloriam suam dicatur manifestasse, cum pauci tantum ministri miraculum viderint? Respondet ex aliis audiuisse alios, atque ita miraculum euulgatum, hodieque vulgari auctore Ioanne. *Nobis prestat pagina, quod illis gerebat historia*, vt ait Ambrosius sermo. 10.

Et crediderunt in eum discipuli eius.] Si discipuli eius erant, iam vtique credebant, ne enim ignotum hominem, & inopem, nisi credidissent, secuti fuissent. Dicuntur ergo hoc viso miraculo credidisse, nõ quia tunc primum, sed quia tunc magis crediderunt. Nam & Apostoli iam facti postea dicebant, *Adauge nobis fidem* Luc. 17. 5. vt Origenes in Græca Catena, & Theophyl. in commentariis, & Iuuencus interpretantur. Aut apparuit illis iam suam fidei, vt possent credere, etiamsi ante nõ credidissent, vt videtur Ammonius exponere. Notatur hic miraculorum finis, vt Chrysost. & Euthym. indicarunt. Propterea enim miracula fieri debent, vt homines credant, & gloria Dei, non nostra manifestetur, cum ne Christus quidem ipse, qui miracula omnia in sua habebat potestate, miraculum vllũ nisi ob hanc causam facere voluerit. Hinc de miraculis iudicandum. Nam nonnulla, quæ quibusdam in libris vulgo narrantur, sine necessitate, vt videtur, facta, suspecta esse debent. Huius cõtiuii, atq; miraculi allegoriam si quis quærit, Cyrillum, & Bedam, Theophilum Antiochenum lib. 4. allegor. Aug. hoc loco, Seuerum Antiochenum, & Anastasium, Gaudentium tract. 8. de lectionibus Euangel. Ambr. ser. 19. & 20. & Gregor. hom. 6. in Ezechielem legat. Nos ista non quærimus, sed aliquando tamen alius obiter indicamus. Illud ad institutum nostrum magis pertinet, vt lectorem moneamus multos veteres auctores hoc loco aut tanquam figura, aut tanquam simili argumento ad probandam mutationem vini in sanguinem Christi in Eucharistia vsos fuisse, Irenæum lib. 5. c. 11. Cyrillum Ierosolymitanũ in 4. cateches. mystag. Cypr. in Epistola contra Aquarios, qui Eucharistiam ex aqua sola conficiebant, Isidorum Pelusiotam epistola 135. vt citatur in Græca Catena.

Miracula sine necessitate facta suspecta sunt.

12. *Post hoc descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius.*] Videtur Ioannes sine causa hoc addidisse, cum nihil ab eo in Capharnaum facti commemoret. Statim enim dicit Ierosolymã ad diẽ festum ascendisse. Existimant Chrysost. Theophy. & Euthym. non alia de causa Christum in Capharnaum descendisse, quam vt illic matrem, fratres que constitueret, ne huc, illuc circumferẽdo fatigaret, eademq; de causa narrasse Ioannẽ. Cur ergo non potius descedit in Nazareth, quæ patria eorum erat; vbi meli°, cõmodius que quieuissent, quam in Capharnaũ inimica ciuitate? Quod si ob aliquam, quæ nos lateat, causam in patriam redire noluit, manisisent, vbi erant, in Cana Galilæa apud cognatos, aut amicos certe, vel hoc solo, q. facto eos miraculo honorasset. Potius igitur credo ideo in Capharnaum cõtinuo descendisse; quod ea frequentissima, & opulentissima totius Galilæa, vbi tunc erat, ciuitas esset, & volebat ibi se potissimũ ostendere, vbi frequentia maior erat. Ideoq; Ioãnem id commemorasse, vt significaret facto primo illo miraculo in Cana Galilæa, nõ ampli° latere Christum voluisse, cum frequentissima quæq; petisse loca matre, fratribusq; comitatũ, ne quis ignotum esse hominem, & è vulgo natum putaret. At nullum tunc ibi miraculũ fecit, nullam concionẽ habuit. Id affirmare sine temeritate non possumus. Sed probabilius tamen est, quãuis id Euangelista non narret, & miraculum fecisse aliquod, & certe quidem prædicasse. Nã cum officium iam suum inisset, credẽdum profecto non est otiosum fuisse. Quod autẽ addit Euangelista nõ multis diebus ibi mansisse, idcirco, vt opinor, adiecit, vt rationẽ tacite redderet, cur non narraret, qd Christus ibi fecisset. Cum enim paucos tantũ dies ibi fuisset, nihil fecisse ad modum memorabile, & quia breue fuit tempus, & quia cũ ante ibi non fuisset, nõdum etant homines ad audiendum verbum Dei, videndaq; miracula satis apti. Putat Origenes in Græca Catena hunc Christi aduentum in Capharnaum sex diebus post factum in Cana Galilæa ex aqua vinum accidisse, sed nulla satis magna coniectura probat.

13. *Et prope erat Pascha Iudeorum.*] Quod quidam dicunt

cunt Pascha Iudæorum dixisse, vt illud à Christianorum Paschate distingueret, quod iam tunc cœptũ esset celebrari, cui simile est quod hom.10.in Ioan. Origenes dicit ad differẽtiam diuini Paschatis dictum esse, ꝙ spiritualiter celebratur, aliquid probabilitatis habet; sed probabilius est simpliciter dixisse, vt describeret Iudæorum festum, & Gentiles, quibus potissimum scribebat intelligerent. Hac enim ratione supra ver.6. dixit. *Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum*: non vt à Christianorũ purificatione distingueret. An eadem hæc sit historia, atq; illa, quam Mat.c.21.12. narrat, illic disputauimus: vbi & totum hunc locum, vsq; ad ver.18. exposuimus.

18. *Quod signum ostẽdis nobis, quia hæc facis?*] Id est quo miraculo probas te auctoritatẽ habere ista faciendi? sicut Mat.21.23. rogant: *In qua potestate hæc facis? & quis tibi dedit hanc potestatem?* Qui autem hoc interrogarũt Mattheus principes sacerdotum, & seniores populi fuisse dicit, qui cum ipsi, quod Christus faciebat, facere deberent: nec vellent facere, inuidia rumpebantur, quod faceret Christus. Cumque factum ipsum per se laudabile reprehendere non possent, auctoritatem facientis reprehendere conantur. Vtinam nullos hodie similes in Ecclesia Pharisæos haberemus: qui tanquam canes in præsepi nec ipsi iuuent Ecclesiam, & volẽtes adiuuare quasi auctoritatem nõ habentes impedirẽt. Petunt autẽ à Christo signum, quo auctoritatẽ suam approbet, quia videbant non habere ordinarium officium sacerdotis, aut Legisperiti, quorum erat religionem procurare, quod illi eiusmodi præberet potestatẽ. Et qui extra ordinarii à Deo mittuntur, miraculis solent probare auctoritatem suam: quemadmodũ fecisse legimus Moysem. Sed inique, atq; improbe hoc illi à Christo petebant, cui Moyses ipse, & prophetæ omnes testimonium, & auctoritatem dabant. *Si crederetis*, inquit, *Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit*, Ioan.5.46. Nos à Lutheranis, Caluinianis, aliisq; nouis hæreticis iure petimus, qui neq; scripturis neq; miraculis à Deo se, vt gloriantur, missos esse docent. Nam Ioannes quidem Baptista, cuius se exẽplo tueri volunt, ꝙ cum extra ordinem à Deo missus fuerit, signum tamen nullum fecerit: nescio quid illis præter ruborem afferre possit. Nam vt taceam Ioannẽ Baptistam ex scripturis sacris auctoritatem habuisse. *Vox clamantis in deserto, parate viam Domini*: quam isti certe non habent: nisi ex illis se locis habere dicant, quib. prædictum est futuras hæreses, quod illis minime difficile concedemus. Scimus enim scriptum esse: *Oportet hæreses esse.* Scimus prædictum à Christo fore, vt multi veniant ipsius mentito nomine, qui dicant nobis, *Ecce hic est Christus: aut illic*: sed eodem loco sumus moniti non credere: ideoque istis nouis non credimus Euangelistis alium nobis, quam ex scripturis nouimus, Christum demõstrantibus. Vt hoc, inquam, taceam, ipsa sanctitas vitæ Ioanni Baptistæ auctoritatem dabat, à qua isti tam longe profecto absunt, vt nõ solum eius mores nõ imitentur, sed nec credant. Nam quã elegantem, & bene vestitum nobis Ioannem pingant apud Mat.c.3.4. docuimus.

In Ecclesia qui Pharisæis similes.

Ab iis, qui extraordinarie mittuntur, petuntur signa.

Inf.c.10.41.

Isai.40.3. Sup.c.1.23. 1. ad Tim. 4.1.2.& 2.3. 1.2.& 2. Pet.3.3.4. 1. ad Cor.11.19. Matth.24.23. Mar.13.21. Luc.17.23.

19. *Respondit Iesus, & dixit illis, Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.*] Corpus suum templum appellasse, vers.21. Euangelista declarat. Templũ autem appellauit, quia in eo habitabat, vt ait D. Paulus, *omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*, Colos.2.9. Dicuntur quidem templum sanctorum hominum corpora, quia in illis Deus quodam etiam modo habitat. *Templum Dei sanctum est, quod estis vos*, 1.Cor.3.16.17. *& membra vestra templum sunt Spiritus sancti*, 1.Cor.6.19. &, *vos estis templum Dei*, 2. Corinth.6.16. Sed, vt Cyrillus admonuit, aliter Christi, aliter aliorũ hominum corpus templum dictum est; Christi, quia corporaliter id est, naturaliter, & vere, aliorum, quia spiritualiter, & per gratiam in illis Deus habitat. Sic enim explicant illud *corporaliter* σωματικῶς, quod ait D. Paulus. Hilarius lib. 8. de Trinit. Cyrillus in libro de recta fide ad Reginas, Primasius, & Theophylactus in commentar. Recte, prorsus Ambrosius enarrans Psal.47. hunc locum tractat, *Vere*, inquit, *templum Dei corpus est Christi, in quo nostrorum est purificatio peccatorum. Vere templum Dei caro illa in qua nullum peccati potuit esse contagium: sed ipsa pro delicto mundi totius fuit sacrificium. Vere templum Dei caro illa, in qua Dei imago fulgebat, & corporaliter plenitudo diuinitatis habitabat.* Eodem modo Epiphan. interpretatur, hær.57. Quod multo est verius, quam quod Theodoretus tradit in comment. in Psal.131. ideo templum corpus suum appellasse, quod in Bethlehem Ephrata natus esset, vbi olim arca Domini fuerat figura corporis sui. Itaque melius nos ex hoc loco nostram de vera Christi diuinitate sentẽtiam, quam suum Apollinaris errorẽ probare possumus: qui, vt Theophylactus ait, hic colligebat Christum humanam animam non habuisse, quia templum erat, templum autem animam non habet. Nam ista quidem ratione probare potuisset non carnẽ, & ossa: sed pro carne, & ossibus, ligna, & lapides habuisse, quia templum non ossibus, & carne, sed lapidibus, ac lignis constat. Merito quidam quærunt, cur Christus petentibus signum, nõ aliud signũ det, quam resurrectionis suæ, quæ longe post futura erat, neq; id, ꝙ tunc faciebat, probare poterat. Proponit Rupertus quæstionem, idemq; recte respondet, cum multa Christus signa fecerit, nullũ fecisse, in quo diuinam æque virtutem, atq; in sua resurrectione declarauerit: & se tam aperte ostẽderet verum filium esse Dei. Verum id quidem est, sed si consuetudinẽ consideremus Christi, aliam fortasse probabiliorem causam repetiemus. Solebat iis, qui malo animo signa petebant, non aliud, quã resurrectionis suæ signum dare, quasi dicens. Si non creditis, finem expectate: ex fine ex resurrectione mea cognoscetis. *Improbus est, quisquis, vt ille ait, ab euentu facta notanda putat. Generatio*, inquit, *mala, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti trib. diebus, & tribus noctibus, ita erit filius hominis in corde terræ*: Matt.12.39.40. quemadmodum & Cyrillus obseruauit. Hæc eadem: vt ait Chryso. causa fuit, quam ob rem ambigue, & obscure responderet, quia indigni erant, vt illud ipsum, quod illis pro signo dabat, resurrectionis mysterium intelligerent, etiamsi intellexissent, non credituri. Quæ altera Ruperti quæstio est. Cui & illam adiungit, cur ergo nõ omnino tacuit, quod ab illis intelligi nolebat? Respondet ideo non tacuisse, vt qui digni erant, si non tunc saltẽ postea mysterium intelligerent, & ab ipso prædictum esse recordarentur, vt Euangelista indicat ver.22. *Cum ergo resurrexisset à mortuis & recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat: & crediderunt scripturæ, & sermoni, quẽ dixit Iesus.* Adde solere etiam nos iis, qui nos malo rogant animo, respondere sic, vt nec omnino nihil dicamus, ne nihil respondere posse, aut, velle videamur: nec ita dicamus, vt intelligamur. Aliam Rupertus ad intelligendum hunc locum necessariam quæstionẽ mouet: Cur Christus corpus suum templum; & mortem, templi solutionem, aut, vt Virgilius li.5. aduersus Euthychem vertit, *destructionem*, resurrectionem autem templi suscitationẽ vocat? Poterat. n. aliis metaphoris mysterium celare, si intelligi nolebat. Poterat dicere, ꝙ apud Matthæum dixit, *nõ dabitur vobis nisi signum Ionæ prophetæ.* Quam ille quæstionem acutius mihi proponere videtur, quam explicare: itaq; quid ille respõdeat, lector, si volet videat; nos aliter respondebimus. Agebatur

Corpus Christi cur templum appellatũ.

Apollinaris error hoc loco abutens.

Cur Christus dixerit quod intelligi nolebat.

Cap.12.39.

de templo de quo ementes, & vendẽtes eiecerat; interrogatus fuerat, qua id auctoritate faceret, respondet se id facere iure suo, quod Dominus esset templi; Dominum autem se esse probat, quia si illud euerterint, tribus diebus excitabit illud. Dominus enim cuiusq; rei est, q de ea potest facere, quod libet. Itaq; indicat illud ipsum suũ fuisse corpus, eademq; facilitate, cum dissolutũ fuerit, refecturum; eiusdem enim artificis est facere atq; reficere. Quibus omnibus reb. ostendit se esse Deum; ac proinde sicut corporis sui, ita etiam templi illius de quo agebatur, dominũ esse, quia patris sui templũ erat; quare iure suo potuisse turpissimos illos negotiatores, tanquã filia mancipia flagellatos foras eiicere, vt suam, patrisq; sui domũ sordibus illis negotiationũ emundaret. Quia autẽ corpus suum templũ appellat, vtitur verbis ad humanũ potius corpus, quam ad templi fabricam accommodatis. Nã soluere, & excitare magis humano conuenit corpori, quam ædificio. Dicitur enim corpus nostrũ solui, cum vinculũ illud animi, & corporis rumpitur, *Desiderium habẽs*, inquit Paulus, *dissolui, & esse cum Christo*, Phil.1.23. & *Tempus resolutionis meæ instat*. 2.Tim.4.6. Quanquã aliquando & ad ædificium accommodatur, præsertim cũ ipsum corpus nostrũ ædificio comparatur. *Scimus*, inquit, *quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus domum non manu factã* 2.Cor.5.1. Cur ergo dicit Iudæos ipsos alloquens, *Soluite templum*? Cur nõ potius dicebat, cum solutũ fuerit, aut si solutũ fuerit templũ hoc, tribus diebus excitabo illud? Duplex in eo verbo quæstio est. Altera, cur dicat, vt illi soluant; altera, cur id imperantis modo dicat, quasi iubeat, vt se occidãt. Facilis vtriusq; solutio. Dicit *Soluite*, & non, Soluetur, aut cum solutũ fuerit, indicans se ab illis occidendũ. Quasi dicat, Petitis à me signũ, quo auctoritatẽ vobis meam probem, vos ipsi amplã mihi materiam faciẽdi signi dabitis. Soluetis enim corpus hoc meum, & ego illud tribus diebus suscitabo. Imperandi autẽ modo non ideo vtitur, vt Euthy. obseruauit, quod eos iubeat scelus tantũ perpetrare; sed vt ostendat certum fore, vt illi id faciant. Siue figura quædam concessio est, *I, sequere Italiam ventis.* Qualis & illa, *Quod facis, fac citius* Ioan.13.27. Siue quia prophetarum phrasis est imperandi modo prædictiones pronunciare. Innumera sunt exempla, vnum indicare satis erit Isai.c.47.1. *Descende, & sede in puluere virgo filia Babylon sed in terra*, id est descendes, & sedebis.

Virg. 4. æn.

Prophetarũ phrasis imperandi verbo vti in prædictionibus.

20. *Dixerunt ergo ei Iudæi, quadraginta, & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?*] Intelligentes Iudæi, quod Christus dixerat, de templo illo lapideo, irridentes respondent, vt Theophylact. ait. Magna hic de istis quadraginta sex annis, quibus templum ædificatum esse dicitur, quęstio est, quomodo id verum sit. Vtinam D. Augustinus tantũ in hac re operæ, quantũ in consectandis horum numerorum mysteriis posuisset; magnã enim nobis pręclarissimum illud lumen ingenii lucem attulisset. Sed ad populum nimirum concionabatur. Nemo nescit ter ædificatum fuisse templum, quamuis Iudæi duo tantum hactenus templa fuisse dicant, quia bis tantũ fuit euersum, & post secundam euersionem per Titũ, & Vespasianum factam restauratum nõ est. Primum à Salomone ædificatum fuit. 3.Reg.6.1. & 2. Parali.3.1. Secundo ędificatum est post primam euersionem per Chaldæos factam à Zorobabel. 1.Esdræ 3. Tertio est ædificatum, aut potius ampliatum, & exornatum (nec enim post primam restaurationem fuerat euersum) ab Herode magno, qui primus in Iudæa alienigena regnauit, quam amplificationẽ Iosephus describit li.15. antiq.c.14. Igitur de prima, & vltima ædificatione hic non agi perspicuum est; cum primam non quadraginta sex, sed septem tantum annis factã fuisse constet, vt Beda ait, 3.Reg.6.38. Etsi Heracleon, vt Origenes citat, de prima hac templi ædificatione intelligebat, & mysterium numerorũ ad errorem trahebat suum. Eodẽ modo poëta Nonnus interpretatur. Ipse etiam Origenes, cũ nulla alia ratione quæstionis exitum inueniret, probabile iudicauit, vt de prima ędificatione intelligeretur, ita tamẽ vt non solum tres illi anni, quibus, antequam templum cœptũ esset ædificari, comparata materia est, sed totum etiam tempus numeretur, ex quo Dauid templo ædificando cogitare cœpit. 2.Reg.7.2. & 1.Paral.7.12. Quod præterquam quod longe petitum est, ratio temporis non satis conuenit. Nam regnauit Dauid annos omnino quadraginta 2.Reg.5.4. & 3.Reg.2.11. Regnauerat autem plusquã octo annos, cum de templo ædificando cœpit cogitare, vt ex 2.lib. Regum.c.5. & 7. colligitur; itaq; restant ex eius regno anni triginta duo, quibus si addas vndecim, vndecimo enim Salomonis anno perfectũ templum est, 3.Reg.6.37.38. efficies quadraginta tres, minorem numerũ; quam qui hoc loco describitur. Adde quod templum illud, quod Iudæi ostendebant, cum dicebant, *quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc*, non erat id quod à Salomone factũ fuerat, sed prorsus aliud à primis fundamentis excitatum. Perspicuũ etiam de tertia hoc ædificatione intelligi non posse, quæ, vt Iosephus lib.15. antiq.c.14. auctor est, nouem annis cum dimidio fuit absoluta, nec postea quam cœpta est fieri, vllo interrupta tẽpore. Eadem videtur impedire ratio, quo minus de secunda ædificatione intelligatur. Nam si exceptis annis, quibus ab opere impedientibus hostibus cessatũ est, eos tantum annos, quibus cœptum, perfectumq; est ædificium, numeremus, non reperiemus nisi septem. Tot enim annis secundum, quot primum templũ absolutum est, vt postea demonstrabimus. Quare ratio illa soluendi huius nodi, quam recentiores quidã auctores excogitarunt, vt secundã ædificationem, cum tertia coniungerent, & multis erroribus historia plena est, &, si errores tollas, quæstionem non explicat. Dicunt secundã templi post Babylonicam captiuitatem ædificationem vndeuiginti annis perfectã fuisse: tertiã vero per Herodes Reges vigintiseptẽ; qui omnes iuncti anni quadraginta sex efficiant. Miror tam securam audaciã, nec putassem quenquã tam inconsiderate scripturũ fuisse, nisi legissem. Quo enim auctore probãt secundam ædificationem templi vndeuiginti annis, tertiam vero vigintiseptẽ perfectam esse; cum ex ipsis libris Esdræ, & postea docebimus, perspicuum fit secundam ædificationẽ plusquã quadraginta annis, si eos etiã numeremus, quibus interruptum opus est, absolutam esse; minus vero quam octo, si eos nos numeremus: tertiam vero ædificationem optimus testis Iosephus affirmet nouem finitam annis, nõ per Herodes Reges, sed ab Herode Magno? Quis enim vnquã auctor plures Herodes Iudææ Reges fecit? Quod si septem secundę, nouem vero tertię ædificationis annos iungas, non quadraginta sex, sed sexdecim tantũ inuenies. Quin si omnes annos, quibus omnes tres ædificationes tẽpli factæ sunt, in vnam summã conferas, non nisi viginti tres annos efficies; dimidiam partem eorum annorum, quib. Iudæi dicunt ædificatũ fuisse templũ. Quid ergo? vera est opinio veterũ auctorũ, Euseb.lib.8. demonst. Euang.c.2. Chryso.ho.in Ioan.22. Eucherii q.1. in Ioan. Bedæ, Theoph. & Euth. in commen. de secunda ædificatione hoc esse intelligendũ. Monendus tamẽ nihil lector est, ne miretur, si apud Chrys. Theop. & Euth. legerit primum Salomonis templũ annis viginti ædificatũ.

Hierosolymitanum templum ter ædificatum est.

Nume-

Numerant enim, vt opinor, totũ tempus, quo de eo ædificando cœptum est à Dauide consilium agitari. Illud etiam certum est non posse hoc intelligi de illis tantum annis, quibus secundum templum ædificatũ est, nõ numeratis iis, quib⁹ propter vicinos hostes ab opere cessatum est. Illi enim, quibus templũ ædificatum est, istis exceptis vix octo fuerũt anni. Constat enim ex 1. lib. Esdræ c. 4. paulo post, quam Iosue filius Iosedech, & Zorobabel cœpissent ædificare, impeditum fuisse opus vsq; ad regnum Darii, cuius initio iterum cœptum est continuari ante inchoatum opus, & anno eiusdem Darii sexto finitum est, 1. Esdr. 6.15 Necesse igitur est annos connumerare eos, quibus interruptum opus est. Sed de ea ipsa re certatur quomodo anni illi omnes quadraginta sex efficiant. Lyranum plerique sequuntur. Primo Cyri anno cœptum fuisse templum, regnasse autem Cyrum annos triginta, post eum Cambysem filiũ annos decem. Post Cambysem Magos septem menses, qui quoniam annum vnum non efficiunt, dimittantur. Post Magos Darium cui⁹ sexto anno finitum est templum, id est annis quadraginta sex. Proxime verũ attigit, sed potest in ei⁹ sententia diligentia desiderari. Primum non est inchoatum templũ anno primo Cyri, sed vt minimum secundo. Nam anno primo edictum ab eo libertatis Iudæorũ promulgatum est, & Iudæi in patriam redierunt, tépli iecerunt fundaméta, aut materiam certe cœperũt comparare, 1. Esdræ 3.6.7. Itaq; cum tépli fundaméta iacta sunt, tertius, vt minimũ dicam, Cyri annus agebatur. Regnauit autem Cyrus, si Herodoto credimus lib. 1. extremo, annos vnum de triginta: si Eusebio in Chronicis, & Hieronymo in commentariis in c. 1. Zachar. & in c. 7. Daniel. annos triginta, modico discrimine, aut fortasse nullo septé Magorũ menses pro anno vno Eusebio, & Hieronymo fortasse numerãtibus. Cambysem vero, quem Esdras Assuerum vocat, sex tantum regnasse annos scribit Iosephus l. 11. antiq. c. 3. Herodotus li. 3. annos septem, & menses quinq;, Eusebius in Chron. & Beda lib. 1. in Esdram c. 5. & l. 2. c. 7. Lyranus nescio quem secutus auctorem decem illi annos tribuit. Magos post Cambysem septem tantũ regnasse menses omnes consentiũt. Sexto vero Darii Hystaspis anno perfectum fuisse templũ liber primus Esdræ c. 6.15. testatur. Cæterũ vt Cyro triginta, Cambysi octo annos tribuamus, nondum ad quadraginta sex annorum numerũ perueniemus. Demendi enim sunt ex Cyri annis tres, quia tertio, vt probauimus, eius anno cœptum est ædificari templũ. Itaq; remanebunt anni viginti septem. Quibus si octo Cambysis addas, efficies triginta quinq;, si vnum Magorum, vt septé illos menses pro anno vno computemus, efficies triginta sex. Si sex Darii quadraginta duos. Credo igitur ego non à iactis fundamétis templi, sed ab altari primũ structo annos esse numerãdos, aut à facultate à Cyro Iudæis data, vt iterum templum ædificaretur, quemadmodum numerat Eusebius Cæsari. in Catena Græca citatus. Sic enim per Danielem prædictum fuerat, cap. 9. 25. *ab exitu sermonis vt iterum ædificetur Ierusalem, hebdomades septem.* Omnes enim concedunt Danielem per septé primas hebdomadas, quas à cæteris seiunxit, tempus notasse, quo templum erat ædificandum, & videmus initium eius temporis non à templi fundamentis, sed *ab exitu sermonis*, id est à concessa ædificandi facultate numerare. Cum ergo ea facultas anno primo Cyri concessa sit, 1. Esdræ 1.1.2. & 6.4. totos triginta Cyri annos debemus numerare. Quibus si addas octo Cambysis, vnum Magorum, sex Darii, inuenies annos quadraginta quinque. Deest tantum vnus annus, quem hac ratione reperiemus. Cum Esdras dicit l. 1. c. 6.15. sexto anno Darii perfectum fuisse templum, intelligendum est sexto anno iam prorsus exacto, & septimo vertente. Quem septimum, quia nondum finitus erat, Esdras nõ numerauit, Iudæi vero ex sua traditione, quia inchoatus iam erat, numerabant, ideoq; dicũt quadraginta sex annis ædificatũ fuisse templum. Sed alia nobis ex Daniele oritur quæstio, quo modo prædixerat septé annorũ hebdomadas, id est annos quadraginta nouẽ in templi ædificatione fuisse consumendas, si quadraginta sex annis finitũ est: Hunc nodum facile ex Iosepho licet soluere. Is docet l. 3. antiq. c. 4. nono Darii anno finitum fuisse templum, quem, cum credendum non sit Esdræ repugnare, qui sexto eiusdẽ Darii anno perfectum dicit, recte quidam interpretati sunt, sexto quidẽ anno Darii templũ ipsum fuisse perfectũ, sed per tres postea annos facta circum templũ fuisse peribola. Quod ex ipso quoq; Iosepho colligitur, cuius hæc sunt verba: *Ædificauerant enim Iudæi porticus quoq;, quibus templum circumquaq; includebatur.* Hos ergo annos tres Daniel, & Iosephus numerarũt; Esdras, & Iudæi hoc loco nõ numerarũt. Quos si quadraginta sex annis addas, efficies quadraginta nouem, id est septem hebdomadas annorũ, quas Daniel designauerat. Aliæ duæ faciliores tamen quæstiones ad perfectam huius loci explanationem reliquæ sunt. Altera est, quo modo Iudæi temp⁹ illud numerauerint, quo templi ædificatio fuerat interrupta, cum de tempore, tantũ ad ædificandum necessario ageretur. Casu enim factum fuerat, vt tot annis templum illud ædificaretur. Itaq; poterat Christus sola humana diligentia multo breuiore tépore ædificare. Respondeo primũ quidem rem illos exaggerare voluisse, propterea omnes annos etiam, quibus ab opere cessatum fuerat, numerasse, vt docerent Christum non potuisse facere, quod dicebat. Deinde quæstioné fuisse de difficultate tantæ machinæ perficiendæ; in difficultate autem rerum agendarum non solum labor ipse operis, sed omnes etiã externi casus, qui impedire operis progressũ possunt, numerandi sunt. Altera quæstio est, quomodo templum illud, quod tunc ostendebant, quadraginta sex annis ædificatum fuisse dicant, cum non esset idem, atque illud quod à Zorobabele per quadraginta sex annos fuerat ædificatũ: Hoc enim quod tunc ostendebant, ab Herode nouem annis cum dimidio, vt supra ex Iosepho docuimus, perfectũ fuerat. Facilius hoc soluitur. Cum Herodes secundũ templum amplificauit & exornauit, non fuerat euersum, sicut primũ, sed illud idẽ quod ante erat, auxit, & altius erexit. Cum ergo idẽ esset, quod de illo dicebant, de altero intelligebatur. Diximus supra Augustinũ historia relicta ad numerorum mysteria cõfugisse. Sic enim interpretatur quasi intellexerint Iudæi Christum de corpore suo loqui, quod nouem mensibus, & diebus sex formatum fuerit, quem numerũ numeri illi, qui in quadraginta sex continentur, multiplicati conficiant. Quib. rebus si quis delectatur, eum legat hoc loco, & l. 4. de Trin. c. 5. & l. 83. qq. q. 56. Obseruarunt quidam nihil Christum huic Iudæorũ obiectioni respondisse, quia volebat nimirũ eos in errore suo relinquere, sciens fore, vt etiamsi rem explicaret, multo minus crederent, vt Euthymius æstimat.

[Marg.: Vnde numerandi sint anni 46.] *[Marg.: Esdræ locus explicatus.]* *[Marg.: Quæstio e Daniele soluitur.]*

21. *Ille autem dicebat de templo corporis sui.*] Hæc verba superiore versu explicata sunt. Hic tantum videndũ, cur ea Ioannes addiderit. Voluit opinor Iudæorũ errorẽ notare, ne id Christus dixisse putaretur, videreturq; verum esse id, quod ei postea duo illi falsi testes obiecerunt, *Hic dixit, Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud.* Matth. 26.61. Voluit etiam notare ne discipulos quidem eius intellexisse.

22. *Cum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat.*] Venit illis in mentem visio resurrectionis euentu huius verbi Christi, *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*; intellexeruntq; corporis sui resurrectionem significare voluisse. At enim quid opus erat, vt id hoc loco Ioannes diceret, quod sine causa videri potest discipulorum stupiditatem incusare? Voluit opinor indicare de industria Christum tam obscure locutum fuisse, vt ne ipsi quidem eius discipuli, donec euentum perspexerunt, intelligere potuerint.

Et crediderunt scripturæ, & sermoni, quem dixit Iesus.] Scripturis Prophetarum, qui Christi prædixerant resurrectionem; & huic sermoni, quem Christus dixit, *Soluite templũ hoc, & in tribus diebus excitabo illud*, vt ait Beda. Credere hoc loco significat intelligere, aut intelligendo credere, aut re intellecta magis, firmiusq; credere, quod ante obscurius, incertiusque credebatur. Nam ante resurrectionem credebant vtique scripturis discipuli, sed post resurrectioné magis crediderunt, quia melius intellexerunt, hoc est, quod ait Luc. c. 24. 44. 45. *Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cũ adhuc essem vobiscum; quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt, in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas.* Quæ autem scripturę illę fuerint, quibus crediderunt, eodem apud Lucam capite ver. 27. docuimus.

23. *Cum autem esset Ierosolymis in Pascha.*] Vt Pascha celebraret, cuius causa venerat ex Galilæa Ierosolymam. Indicat Euangelista statim Christum celebrato Pascha in Galilæam reuertisse: & tamen, cum tam breui tempore fuisset Ierosolymæ, multos in eum credidisse propter multitudinem, magnitudinemque miraculorum, quæ faciebat. Non est certum, sed est tamen probabile, quod quidam docẽt Pascha, & diem festum hoc loco pro totis septem azymorum diebus poni, quibus festum illud celebrabatur. Significat enim Euangelista multa tunc Christum fecisse signa, quæ etsi posuit quidem, tamen credibile non est vno tantum fecisse die. Quæ signa ista fuerint, propter quæ multi tunc in Christũ crediderint, Euãgelista non dicit: sed est verosimile multa, magnaque fuisse, quãdoquidem ex hominibus tam incredulis, & alieno in Christũ animo, quàm ciues Ierosolymitani erãt, multi in eum crediderunt. Nec enim Chrysostomo, Theophylacto, & Euthymio subscribo, qui non vere, sed simulaté eos putant credidisse; cum appareat Euangelistam voluisse magnitudinem signorum Christi exaggerare, tantum nimirum fuisse, vt multi etiam homines increduli, & alieni victi miraculis in illum credidissent; quam nõ bene exaggerasset, si simulate, non vere in eum dixisset credidisse. Nam vt simulate crederent, nullo opus erat signo, & vt Augustinus argumentatur, *non diceret Euangelista, multi crediderunt in nomine eius, nisi verum illis testimonium perhiberet.* Origenes vnum ex miraculis fuisse dicit, quod vnus homo tot de templo negotiatores flagellis eiecerit; quod etsi potest quidem in miraculis numerari, tamẽ multo plura, atq; maiora tunc Christum fecisse credendum est, quod & ex sequenti capite vers. 2. manifestum est. Sed quo consilio ea Euangelista non narrauerit, diuinare nobis non licet: coniectura vti licet, ad exponendam Christi doctrinam properantem, in qua potissimum videmus versari Ioannem, multa consulto miracula silentio prætermisisse. Quod dicit credidisse *in nomine eius*, idẽ est ac si diceret in eum credidisse, vt aliis sæpe locis explicauimus, etsi aliud Origenes esse putat.

[Marg.: Pascha pro totis septem diebus sumptum.] *[Marg.: Tract. 11.]*

24. *Ipse autem Iesus non credet semetipsum eis.*] Euariant interpretes. Sed omnis pene dissensio ex filo pendet, quo referatur pronomen *eis*. Plerique enim ad eos ipsos, qui credidisse dicuntur, referentes, quærunt, quomodo se eis Christus non crediderit, cum in eum ipsi credidissent? vt Origen. Chrysost. Cyrill. August. Beda, Theophylact. Rupertus; Euthymius. Hi omnes existimant ideo se Christum illis non credidisse, quia aut non vere, aut non satis perfecte, constanterque credebant, & Origenes quidem, qui aliud esse putat credere in nomine Christi, & credere in Christum, quod qui in nomine Christi credunt, ipsũ non imitentur; qui vero in Christum credunt, imitẽtur; propterea dicit Christum se illis non credidisse, quia non in ipsum, sed in ipsius nomine credebant. Simile quiddam Ammonius in Græca Catena, Chrysostomus, Theophylactus, & Euthy. dicunt, quosdã quidem propter scripturas: alios propter sola, quæ videbant, miracula credidisse; hos quidem imperfecte, illos perfecte credidisse, ideoque non his sed illis credidisse se vicissim Christum. Augustinus, Cyrillus, & Beda de Catechumenis hoc interpretantur, qui cum in Christum credunt, Christus tamen se illis nondum credidit, quia cum infirmam fidem haberent, nondum carnem, & sanguinem suum illis præbuit. Quid autem sit non credere seipsum illis, varie etiam interpretantur. Nam Chrysostomus, Theophylactus, & Euthymius, & Nonnus poëta perinde exponunt, ac si sensus esset, non credebat illis dicentibus se in illum credere, non credebat eorum verbis, quia sciebat eos simulate loqui, ideoque maiora illis mysteria non explicabat. Augustinus vero, Cyrillus, & Beda non credebat se illis, id est nolebat se illis tradere, nondum sese illis dabat, sicut Catechumenis non tradit corpus, & sanguinem suum. Sed hoc mysticum illi esse non ignorabant; nec dubito, quin sensum litteralem esse existimauerint Christum illis non confidisse, scientem fore, vt se mutata voluntate persequerentur, & occiderent. Placuit nonnullis recentioribus interpretibus pronomen *eis* non ad eos, qui crediderant, sed ad vniuersum referre Iudæorum, aut Ierosolymorum genus; quasi dicat Euangelista, licet multi Iudæorum in Christum visis, quæ faciebat, miraculis credidissent; ipse tamen se eis, id est, Iudæis non credebat, quia sciebat plures esse, qui non solum in se non crederent, sed magno se etiam odio prosequerentur. Probent fortasse alii; quia bella, & speciosa videtur interpretatio; ego vereor, quod me frequenter in aliis vereri dico, ne nimis subtilis sit. Nam antithesi illa, *Crediderunt in nomine eius, & ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis,* nõ obscure indicat iisdem se Christum, qui in se crediderant, non credidisse. Atque hanc habet emphasim pronomen illud *ipse*, in quo altera latet antithesis. Opponit enim Euangelista Christum iis, qui in Christum crediderant; & non credere Christi, eorum credere. Et quod sequitur, *Eo quod ipse nosset omnes*, manifestum est argumentum Euangelistam de illis ipsis loqui, qui crediderant, quis enim non videt hunc esse sensum, quamquam illi in ipsum credebant, tamen ipse se illis non credebat, quia nouerat animos eorũ? Non quod sciret eos, vt putat Chrysostomus, simulate credere; sed quod etsi videbat recte credere, sciret tamen fore, vt facile mutarentur. Nam multos, qui iam crediderant, ab eo postea fecisse, idem est testis Euangelista cap. 6. 66. Credere autem se illis non dubito, quin sit, illis non confidere. Videtur enim hoc Euangelista dixisse non solum, vt ostenderet Christum verum fuisse Deum, qui animos hominum & præsentes, & futuros cognitos haberet; sed etiam vt causam tacite redderet, cur diutius Christus Ierosolymæ non manserit; quia nimirum sese Iudæis non credebat. Dicet aliquis ambigue hoc loco